

vördnad, men med en muslimsk form av vördnad. På motsvarande sätt, om kristna ska tala om Muhammed som profet behöver det ske med vördnad, men med en kristen form av vördnad. Med andra ord, förståelsen av vad det innebär att Muhammed är en profet skiljer sig mellan kristna och muslimer. Ändå finns det en överlappning i synen på profetskap, påpekar Moreland. Klaus von Stosch visar hur komparativ teologi kan användas i praktiken när han jämför synen på Jesus på korset i kristendom och islam. Boken avslutas med Pim Valkenbergs bidrag till en kristen religionsteologi om islam. Valkenberg demonstrerar potentialen i Andra Vatikanconciliets texter och konstaterar samtidigt att området ännu är underutvecklat och att det behövs ytterligare arbete av det slag som hela boken är ett exempel på.

Faithful Interpretations håller hög internationell klass. Boken ger en inblick i romersk-katolsk religionsteologi och den är en guldgruva inte bara för katoliker utan för var och en som är intresserad av de senaste linjerna när det gäller en kristen teologi om islam.

Jakob Wirén
Docent, Uppsala

DOI: 10.51619/stk.v97i4.23719

Karin Rubenson. *Karnevalesk gudstjänst: Barns plats i kyrkans liturgi*. Uppsala: Uppsala universitet. 2021. 271 s.

Karin Rubensons avhandling kan karaktäriseras som praxisnära teologisk forskning. I fokus står barn som liturgiska aktörer och syftet är att bidra till "teoriutvecklingen i praktisk teologi, med särskilt fokus på barn och gudstjänst" (s. 14). I avhandlingen förnas tolkning och analys av fältstudiematerial med en explorativ teoretisk diskussion. Rubenson själv beskriver det som att hon arbetar i "skärningspunkten mellan liturgisk teologi, praktisk teologi och kritisk barnomsteori" (s. 39).

Avhandlingens övergripande frågeställning är: "Hur kan barns erfarenheter av

gudstjänstfirande bidra till praktisk-teologisk teoriutveckling?" (s. 14). Undersökningen struktureras utifrån tre analysfrågor, vilket återspeglas i avhandlingens tredelade struktur. Efter den inledande delen, som utgör en introduktion och redogörelse för teori och metod, följer en del där materialet från fältstudien presenteras och analyseras. Två analysfrågor är vägledande för avhandlingens andra del: Hur förhåller sig barn till de gudstjänster de deltar i? På vilket sätt beskriver vuxna med ansvar för gudstjänster barns plats i kyrkans liturgi, och hur tar detta sig uttryck i gudstjänsterna?

I den tredje och sista delen introduceras ytterligare teoretiska spår som diskuteras i relation till resultaten från fältstudien och frågan som Rubenson i denna del söker svar på är hur resultaten från "fältstudien [kan] bidra till praktisk-teologisk teoriutveckling genom att sättas i relation till andra teoretiska perspektiv" (s. 14).

I avhandlingens första del visar Rubenson, efter en inledande redogörelse för syfte och frågeställningar, att det i stor utsträckning saknas forskning om barn som liturgiska aktörer – inte minst inom fältet liturgisk teologi. Hon pekar också på hur Michail Bachtins (1895–1975) karnevalsteori, så som den har använts inom forskning på barnlitteratur, kan fungera som en resurs för att analysera barn som liturgiska aktörer. I teoridelen introduceras delar av Gordon Lathrops liturgiska teologi, med ett särskilt fokus på det han definierar som heliga ting, juxtapositionering och gudstjänstfirande församling. I det avsnitt där kritiska barnomsteorier introduceras slår Rubenson fast att hon skriver in sig i en tradition som ifrågasätter ett dominerande mer eller mindre essentialistiskt paradigm och därmed tolkar materialet utifrån en föreställning om "barnomen som socialt och kulturellt konstruerad" (s. 52). Lathrops teorier används i större utsträckning än barnomsteorierna i analys och tolkning av fältstudiematerialet samtidigt som de senare, enligt Rubenson, på ett

grundläggande plan har påverkat studiens design och genomförande.

I metodavsnittet framgår det att fältstudien utgörs av besök i fem församlingar i Svenska kyrkan. I varje församling har två barn (i en av församlingarna tre barn) och en vuxen intervjuats. Åldern på de intervjuade barnen var 7–13 år. Därtill har Rubenson observationsanteckningar från tolv gudstjänster i de fem församlingarna. Det framgår också att hon gjort ett urval av barn som var vana att fira gudstjänst och därmed kunde fungera som ”nyckelpersoner på fältet” (s. 56). Det ska förstås mot bakgrund av att fältstudien och de ”intervjuade barnen bidrar till att besvara avhandlingens frågeställning genom att tillföra perspektiv på liturgisk teologi” (s. 65) och att det primära syftet inte är att undersöka barns gudstjänstfirande eller hur barn förstår gudstjänster. Rubenson visar i metodavsnittet prov på en välutvecklad medvetenhet om de möjligheter och utmaningar som det innebär att involvera barn som informanter i praktisk-teologiska studier.

Fältstudien och resultaten av analysen presenteras i sju tematiska kapitel i avhandlingens andra del. Det handlar bland annat om barn som liturgiska ledare, kyrkan som gemenskap och nattvarden. I kapitel 11 diskuteras resultaten från analysen av fältstudiematerialet som sedan ligger till grund för diskussionerna som förs i avhandlingens tredje del. I förhållande till barnens erfarenheter och reflektioner konstaterar Rubenson bland annat att gudstjänsterna uppfattas som en del av vardagen och som tillfällen att lära sig saker om kyrkan och kristen tro, att träffa vänner och att be tillsammans med andra. Den gudstjänstfirande församlingen förstås vidare som en öppen och gränsöverskridande gemenskap *och* en exklusiv trosgemenskap. Gudstjänsten betraktas också av barnen som en både social och liturgisk gemenskap.

I avhandlingens tredje del introduceras ytterligare teoretiska resurser, bland annat i form av två centrala begrepp från Bachtins teorier: karneval och kronotop. Karnevalsbegreppet kan enligt Rubenson användas

som ”ett verktyg för att identifiera och analysera maktrelationer och hur dessa kan utmanas” (s. 199). En liten pärla i avhandlingen är det avsnitt där Rubenson på ett kreativt sätt exemplifierar innebörden i karnevals-begreppet genom att dela erfarenheter från en intervju med ett barn som ”spårade ur” (s. 183–191).

Kronotopbegreppet bidrar till medvetenhet om gudstjänstens tidsrumsliga aspekter i förhållande till en liturgisk-teologisk förståelse. Till Bachtins teorier och Lathrops liturgiska teologi, som presenterats i avhandlingens första och andra del, läggs också en presentation av vad som karaktäriseras som den ”praxisorienterade transformativa skolan inom praktisk teologi” (s. 193). Det sker i huvudsak med hjälp av Mary McClintock Fulkersons arbeten.

Inom ramen för den liturgiska kronotopen menar Rubenson att det är rimligt att förstå församlingen som en grotesk kropp – det vill säga en öppen och gränsöverskridande kropp – vilket i sin tur gör det ”tydligt att det inte går att skilja barns liturgiska aktörskap från barns sociala aktörskap” (s. 226). Hon konstaterar i slutdiskussionen att tillvägagångssättet att ”skapa teori” tillsammans med barn har bidragit till att synliggöra delar av liturgisk och praktisk teologi som sällan betonas utifrån en vuxen utgångspunkt.

Rubenson argumenterar avslutningsvis för att studien visar att liturgisk teologi kan stärkas genom att kombineras med etnografiska studier och fokus på utveckling och förändring, samtidigt som den praktiska teologin får en avgränsning och riktning genom att på ett tydligt sätt utgå ifrån liturgi. Vidare menar Rubenson att praktisk teologi som tar hänsyn till barn som aktörer på något sätt bör synliggöra vuxnas möten med barn i en teologisk kontext. En liturgisk-teologisk förståelse av barn som symboler visar att barnen behöver finnas i gudstjänstens sammanhang, så att barndomskonstruktionerna kan utmanas av liturgin och barnens plats i den gudstjänstfirande församlingen.

Rubenson har skrivit en ambitiös och kreativ avhandling som utgör ett konstruktivt bidrag till fältet praktisk teologi och frågor som rör barn som teologiska och liturgiska aktörer. Avhandlingsprojektet kombinerar, vilket har framgått av redogörelsen ovan, en relativt omfattande fältstudie med ett omfattande teoretiskt arbete. Projektet integrerar också teorier och perspektiv från flera olika discipliner. Avhandlingen har en tydlig och genomarbetad design, språket är tydligt och klart och det är stor noggrannhet i akribi.

Avhandlingen och Rubensons tillvägagångssätt väcker också en del frågor. En sådan fråga handlar om de olika roller Lathrops teorier spelar i studien. Lathrops liturgiska teologi är närvarande på flera nivåer i avhandlingen: som ett grundläggande teoretiskt paradig, som en teori på mellannivå och som en empirinära teori. Det är i sig inget problem. Men framför allt på den empirinära nivån finns det en oklarhet kring den roll som teorierna får spela. Tolkningen och analysen av fältstudiematerialet hade stärkts ytterligare om användningen av Lathrops teorier hade varit tydligare. En viss oklarhet kring användningen av teorierna i tolkningen och analysen av intervjuerna med barnen bidrar också till att vissa slutsatser som Rubenson drar mot bakgrund intervju-materialet kan framstå som något spekulativa (ett exempel är diskussionen om och tolkningen av evangelieprocessionen i relation till ett citat från Ellinor på s. 129).

I delar av analysen och tolkningen av fältstudiematerialet i avhandlingens andra del hade det därför, för att använda ett av Lathrops begrepp, varit önskvärt med en högre grad av juxtapositionering mellan intervjumaterialet och de teoretiska resurserna – det vill säga ett mer djupgående och transformativt möte mellan material och teori.

Det råder ingen tvekan om att Rubensons fältstudie och interaktion med barnen har bidragit till de slutsatser hon drar. Men trots det måste avslutningsvis frågan ställas i hur hög utsträckning barnens röster har fått bidra till utvecklingen av praktisk-teologisk

teori. Med ett perspektiv inspirerat av Bachtin är det intressant att reflektera över förhållandet mellan barnen i gudstjänsterna, intervjuerna och barnen i avhandlingstexten. Och hur mycket har barnen i slutändan att säga till om i samtalet med Bachtin, Lathrop och McClintock Fulkerson?

Trots att dessa frågor kan ställas, visar Rubenson i avhandlingen vägen mot sätt att teologisera som på ett förtjänstfullt sätt utmanar väletablerade tankefigurer inom akademisk forskning genom att låta barn få träda fram som teologiska aktörer. Jag ser fram emot att få följa Rubensons fortsatta arbete och hoppas och tror att hon ska fortsätta att bana väg för att barn får vara aktörer i skapandet av teologi inom ramen för praktisk teologisk forskning. Det är en viktig och angelägen uppgift.

Jonas Idestrom

Professor, Stockholm

DOI: 10.51619/stk.u97i4.23720

Ola Sigurdson. Gudomliga komedier: Humor, subjektivitet, transcendens. Göteborg: Glänta. 2021. 1362 s.

Hade Jesus humor? Håller man sig till framställningen i evangelierna måste man svara jakande på den frågan. Här har vi en man som när han rekryterar lärjungar ur fiskarbefolkningen kring Genesarets sjö säger: ”Jag skall göra er till människofiskare.” Här har vi en man som håller upp myntet med kejsarens bild som bevis för att man bör betala skatt till kejsaren. Sådant kan knappt sägas utan ett leende, kanske med en räv bakom örat. Jesus är inte heller främmande för drastiska liknelser som den om kamelen och nålsögat eller för vitsar som när han utser den vacklande Petrus till en klippa för sin församling. Eller betänk berättelsen om den barmhärtige samariten där det heter om en präst som råkade komma förbi platsen där den misshandlade blivit liggande att han ”vek åt sidan och gick förbi”. Passagen är typisk inte bara för det påfallande antiklerikala inslaget i Jesu